

Δρ Γιάννης Καρακατσιάνης

«Πώς το άτομο μπορεί αθόρυβα να επηρεάσει μία κοινωνία: Δημήτρης Γληνός, ο εκπαιδευτικός, ο πολιτικός, ο άνθρωπος».

Η ιστορική βιογραφία, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, έχει παρατηρήσει ότι όσες και όσοι θεωρούνται πρωτοπόροι κι αποτέλεσαν ιστορικές προσωπικότητες στο παγκόσμιο γίνεσθαι ανήκουν σε τρεις κατηγορίες: α) πρόσωπα που βρίσκονταν μπροστά από την εποχή τους και γι' αυτό οι περισσότερες τέτοιες προσωπικότητες αγνοήθηκαν ή το έργο τους υποτιμήθηκε, β) πρόσωπα που εντέλει εξέφρασαν το πνεύμα της εποχής τους και το ανέδειξαν πολιτικά, κοινωνικά ή πολιτιστικά, οπότε η προσωπικότητά τους ευθυγραμμίζονταν στις ανάγκες της εποχής τους και γ) πρόσωπα που μπόρεσαν να κατευθύνουν μεθοδικά τις κοινωνικές ομάδες προς νέους δρόμους και να επιφέρουν αθόρυβα σεισμικές αλλαγές στο κοινωνικό γίνεσθαι¹.

Η τελευταία περίπτωση, κυρίες και κύριοι, όπως παρατηρούν θεωρητικοί της ιστορικής βιογραφίας, είναι η πιο σπάνια και ίσως και η πιο ενδιαφέρουσα από ανθρωπολογική έποψη. Για μία τέτοια περίπτωση, αγαπητοί φίλοι, είμαι απόψε εδώ, για να αναδείξω ορισμένες πτυχές του βίου του **Δημήτρη Γληνού**, που μάλλον έχουν αγνοηθεί, αν και υπήρξαν κομβικής σημασίας για την αναμόρφωση της Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας.

Ο **Γληνός** είχε την τύχη να γεννηθεί και να μεγαλώσει στην Σμύρνη, έξω από το πλαίσιο του ελληνικού *εθνοκεντρικού*, για να χρησιμοποιήσω τη φράση του **Γιώργου Λεονταρίτη**, εθνικισμού², που βρισκόταν στην ακμή του τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Ως εκ τούτου, από την κοσμοπολίτικη ζωή της Σμύρνης των δεκάδων τραπεζικών και ασφαλιστικών ιδρυμάτων Εβραίων, Ελλήνων και Αρμενίων και των περίφημων ευρωπαϊκών εμπορικών αντιπροσωπειών, από τον εκσυγχρονισμό πρώιμων Νεοτουρκικών ομάδων, από την όσμωση με σοσιαλιστικές ιδέες αλλά και από την ανατολίτικη αντίληψη Μωαμεθανών, σουνιτών ή σιιτών ή και αλεβιτών, μπορούσε να διαμορφώσει μία πανεποπτική εικόνα για την ελληνική κοινωνία. Έτσι, όταν ήρθε στην Αθήνα, για να σπουδάσει στην Φιλοσοφική Σχολή της, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, είχε μία διαφορετική αντίληψη από τους αθηναϊκούς κύκλους, που βίωναν πεσιμιστικά την κατάρρευση της *Μεγάλης Ιδέας*, την οικονομική χρεοκοπία του 1893 και την ήττα από τους Οθωμανούς στην Θεσσαλία το 1897. Εξέφραζε λοιπόν την αντίληψη ενός *κοσμοπολίτικου εθνικισμού* (όρο που θα δούμε να διαμορφώνεται με διαφορετικό πνεύμα λίγο αργότερα από τον κύκλο του **Δραγούμη**), με αιχμή του δόρατος το δημοτικιστικό όραμα (είχε πάρει μέρος στα *Ευαγγελιακά* με τους οπαδούς του **Μιστριώτη**), αλλά οι στέρησης και οι βιοποριστικές ανάγκες δεν τον άφησαν τότε να

¹ Για μία ενδεικτική και μόνο αφετηρία συζητήσεων σ' αυτή την προβληματική μπορούμε να ξεκινήσουμε με τη μελέτη των G. Stedman Jones, «From Historical Sociology to Theoretic History», *British Journal of Sociology*, 27 (1976), p. 295-306, Bo Stråth (ed.), *Myth and Memory in the Construction of Community. Historical Patterns in Europe and Beyond*, Bruxelles, Peter Lang, 2000.

² Γ. Β. Λεονταρίτης, «Εθνικισμός και Διεθνισμός Πολιτική Ιδεολογία» στο Δ.Γ. Τσαούσης (επιμ.), *Ελληνισμός και Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας*, Αθήνα, Εστία, 1980, 27-35.

τον εκφράσει και τον οδήγησαν πάλι πίσω στην Σμύρνη, όπου οι ευκαιρίες για εργασία ήταν περισσότερες από ό,τι στην Ελλάδα, που η *υπερπόντια μετανάστευση* είχε γίνει τότε το όνειρο των περισσότερων, αποκομμένων από τα οικονομικά και πολιτικά κέντρα της Αθήνας, κατοίκων.

Από την Σμύρνη διαβλέποντας την εθνικιστική τροπή του αρχικά φιλελεύθερου κινήματος των Νεοτούρκων και σταματισμένος με διώξεις από το Παλαιό Ελλαδικό Καθεστώς ως μαχητικός δημοτικιστής, το 1908, όντας πλέον έγγαμος, αποφασίζει να μετοικήσει στην Γερμανία για σπουδές. Σπουδές στην Ευρώπη την περίοδο αυτή σήμαινε γνωριμία με τα νέα ρεύματα του φορμαλισμού στις Τέχνες, με την πειραματική ψυχολογία, με την επιστημονική έκρηξη (*θεωρία της απροσδιοριστίας του Heizenberg*), με τη δημιουργία των μεγάλων εκθεσιακών κέντρων της Ευρώπης (όπως για παράδειγμα ο *πύργος του Άιφελ* στο Παρίσι), με τη χαρά της ταχύτητας από τη διάδοση της οδήγησης αυτοκινήτου και την έκρηξη της βιομηχανίας της διασκέδασης. Η Ευρώπη, με άλλα λόγια, ήταν το κέντρο του κόσμου και ο **Γληνός** συμμετείχε στη κατασκευή του νεωτερικού τύπου ανθρώπου, του *flaneur*, κατά την έκφραση του **W. Benjamin**, ως *flaneur* κι ο ίδιος, περιπλανώμενος διαβάτης δηλαδή στα μεγάλα αστικά κέντρα, που αφήνει τον εαυτό του να παρασυρθεί από τα πρωτο-δημιουργούμενα πολυκαταστήματα, τις πρώτες σιδερένιες μεγαλοκατασκευές, τις πολυκατοικίες και τη φαντασμαγορία της μεγαλούπολης³. Τότε ξεκινά και «*η πορεία [του] από τον Μιστριώτη στον Λένιν*», όπως έλεγε κι ο ίδιος, αφού στην Ιένα και στην Λειψία άρχισε περισσότερο να επηρεάζεται από τους Γερμανούς σοσιαλιστές και τον **Γεώργιο Σκληρό**, που γνώρισε εκεί, παρά να προσαρμόζεται στην ολοκλήρωση της διδακτορικής του διατριβής στο εργαστήριο Ψυχολογίας του περίφημου τότε ψυχολόγου **Wilhelm Wundt** (ας θυμηθούμε την ίδια προσπάθεια του **Βιζυηνού** να σπουδάσει με τον Wundt).

Δεν ήταν μόνο οι οικονομικές ανάγκες που τον υποχρέωσαν να σταματήσει την πνευματική του κατάρτιση στην Γερμανία. Συνάμα διείδε στο *κίνημα στο Γουδί* (1909), που λάμβανε τότε χώρα στην Ελλάδα, μία ιδανική ευκαιρία να γίνουν αλλαγές στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και κατ' επέκταση στην ελληνική κοινωνία. Είχε πλέον αρχίσει να αντιλαμβάνεται κάπως έτσι την εκπαίδευση κατά τη «Γερμανική του Περίοδο», ως την πούμε έτσι: *με τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις θα ωθηθεί και η ελληνική κοινωνία σε κοινωνικές μεταρρυθμίσεις*. Ο ίδιος, άλλωστε, είχε μία ολοκληρωμένη εικόνα από τη διαμονή του σε Σμύρνη, Αθήνα και Λειψία για το δρόμο, που έπρεπε να πάρουν τα εκπαιδευτικά πράγματα με γνώμονα την παιδαγωγική που αναγνωρίζει και σέβεται την προσωπικότητα του παιδιού, την κατίσχυση της δημοτικής γλώσσας και διδακτικές τακτικές, που προσιδίαζαν στο λεγόμενο «*Σχολείο Εργασίας*» του **Georg Kerschensteiner**. Άλλωστε εκείνη την περίοδο ο **Ελ. Βενιζέλος** αναζητούσε με κάθε τρόπο ικανούς ανθρώπους, σπουδασμένους στην Εσπερία, για να επανδρώσουν τη δημόσια διοίκηση και να εκπληρώσουν το σύνθημα της «*ανόρθωσης*», που από το 1909 διέδιδε. Ο **Γληνός** ήταν λοιπόν ο κατάλληλος άνθρωπος και γι' αυτό ο **Ιωάννης Τσιριμώκος**, υπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση **Βενιζέλου** το 1913, αποδέχεται αυτούσια την *Εισηγητική Έκθεσή του* με το

³Βλέπε ενδεικτικά μία πρόσφατη ανάλυση στο Δ. Λαμπροπούλου, «Εισαγωγή» για το Συλλογικό Τόμο Ρ. Β. Μπούσχοτεν, Τ. Βερβενιώτη, Δ. Λαμπροπούλου, Μ. Μούλιου, Π. Χαντζαρούλα (επιμ.), *Η μνήμη αφηγείται την πόλη. Προφορική ιστορία και μνήμη του αστικού χώρου*, Αθήνα, Πλέθρον, 2016.

προαναφερόμενο βασικό περιεχόμενο και την προτείνει προς ψήφιση ως Νομοσχέδιο για την Εκπαίδευση. Μπορεί το εν λόγω Νομοσχέδιο να μην ψηφίστηκε ύστερα από τη λυσσώδη αντίδραση και στελεχών του Κόμματος των Φιλελευθέρων, αλλά όχι μόνο εμβάπτισε τον **Γληνό** ως «*ηγετική μορφή των εκπαιδευτικών κινημάτων για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*», για να δανειστώ τα λόγια του **Φίλιππου Ηλιού**, αλλά και ταυτόχρονα τον καθιέρωσαν ως μία σημαντική μορφή της αριστερής πτέρυγας του *Κόμματος των Φιλελευθέρων (Ομάδα Παπαναστασίου)*, που πίεζαν για δυναμικές μεταρρυθμίσεις στην ελληνική κοινωνία.

Βρισκόμαστε πλέον στην αφετηρία μίας πρώτης φάσης, αθόρυβης, αλλά αποφασιστικής επιρροής του **Γληνού** στα ελληνικά δρώμενα, αυτής του ριζοσπαστικού αστικού φιλελευθερισμού. Στη φάση αυτή, που θα την ορίζαμε ιστορικά από το 1913 έως το 1936, δεν ήταν τόσο η ίδρυση του *Εκπαιδευτικού Ομίλου* με τους **Αλέξανδρο Δελμούζο** και **Μανόλη Τριανταφυλλίδη**, που άλλαξε σιγά σιγά τον τρόπο σκέψης των εκπαιδευτικών, δεν ήταν η δική του πρωτοβουλία ως Προέδρου του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου για την καθιέρωση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας διδασκαλίας από την Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης το 1917, ούτε η ίδρυση της *Ανωτέρας Γυναικείας Σχολής*, ούτε ίσως και η ίδρυση *Παιδαγωγικής Ακαδημίας*, που οργάνωσε και διηύθυνε, διδάσκοντας τους δάσκαλους Κοινωνιολογία για πρώτη φορά το 1924, τα γεγονότα με τα οποία επηρέασε την ελληνική κοινωνία. Ασφαλώς και την επηρέασε μ' αυτά και με πολλά άλλα (π.χ. πρωτοστάτησε σε εκδικητικού περιεχομένου εκκαθαρίσεις *Κωνσταντινικών* καθηγητών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, όταν η *Αντάντ* εκδίωξε τον βασιλιά **Κωνσταντίνο Α'** και επανέφερε τον **Βενιζέλο** στην Αθήνα εν μέσω του Α' Παγκοσμίου Πολέμου), αλλά η πρώτη, πυρηνική, συνεισφορά του θα λέγαμε φαίνεται λιγότερο, αλλά αφορά τον ευρύτερο χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας της περιφέρειας του Μεσοπολέμου. Κοντολογίς, ο **Γληνός** δημιούργησε και σφυρηλάτησε μία νέα γενιά δασκάλων, που διασπάρθηκαν στην ελληνική επαρχία και την άλλαξαν ριζικά. Ας γίνω λίγο πιο σαφής.

Η περίοδος του Μεσοπολέμου, η περίοδος δηλαδή ανάμεσα από τον Α' και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1919-1939), έθεσε τα σπέρματα για να θεωρήσει η ελληνική κοινωνία της περιφέρειας ότι άρχισαν να αμφισβητούνται τα παραδοσιακά ήθη. Πρωτεργάτες σ' αυτό το τιτάνιο έργο υπήρξαν οι δάσκαλοι, που άρχισαν να διαδίδουν στις περιοχές που υπηρέτησαν, ιδέες για το σοσιαλισμό, την αλληλεγγύη και την κοινωνική ανισότητα. Δεν θα απείχε από την πραγματικότητα να τονίζαμε ότι οι δάσκαλοι κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου άλλαξαν ριζικά την εικόνα της ελληνικής επαρχίας. Έμαθαν στους κατοίκους των χωριών όλης της Ελλάδας τα μέτρα και τα σταθμά, έπαιξαν ριζικό ρόλο στη θέσπιση υγειονομικών κανόνων στις κοινότητες, μετέφεραν τα διεθνή νέα με την ανάγνωση της εφημερίδας στα καφενεία των χωριών, πρόβαλλαν την ευρωπαϊκού τύπου ενδυμασία, συνέβαλαν στη διάνοιξη επαρχιακών δρόμων, υδρευτικών και αρδευτικών για τα κτήματα των αγροτών συστημάτων, πρωτοστάτησαν να έρθει στο χωριό το τηλέφωνο⁴. Οι νέες ιδέες λοιπόν,

---

⁴ Ο ιστορικός ρόλος των δασκάλων στην κοινωνική ιστορία του μεσοπολέμου για την ελληνική περιφέρεια έχει αναδειχθεί όσον αφορά στη νότια Ελλάδα στο Γ.Δ. Καρακατσιάνης, *Ο πόλεμος στη Μάνη. Κατοχή, Αντίσταση, Εμφύλιος μέσα από αφηγήσεις πρωταγωνιστών και ανέκδοτες πηγές*, Αρεόπολη, Αδούλωτη Μάνη, τ. Α', 2014 και ως προς την Μακεδονία στο Ρ. Βαν Μπουσχότεν, *Ανάποδα χρόνια: Συλλογική Μνήμη και Ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*, Αθήνα, Πλέθρον, 1997.

που προωθούσαν οι δάσκαλοι στα σχολεία της ελληνικής επαρχίας, στηρίζονταν στις θέσεις του **Γληνού** από το 1913 για αναμόρφωση της ελληνικής κοινωνίας με βάση την εκπαίδευση. Και αυτές οι ιδέες, που έγιναν πράξεις κατά το Μεσοπόλεμο, πήγαζαν από τις κατευθυντήριες γραμμές των διδασκαλίων του **Γληνού** στους δάσκαλους- είχαν επηρεαστεί από αυτό το ιεραποστολικό έργο αλλαγής της ελληνικής περιφέρειας ακόμα και εκείνοι οι δάσκαλοι που ιδεολογικά τον αρνούσαν, αλλά είχαν φοιτήσει στην *Παιδαγωγική Ακαδημία* (ενδεικτικά αναφέρω τον **Ιωάννη Βουλπιώτη**, στελέχους της Siemens και θεωρητικό θεμελιωτή των *Ταγμάτων Ασφαλείας*, ο οποίος ήταν μαθητής και θαυμαστής του).

Με την ολοκλήρωση αυτού του στόχου το ανήσυχο για μεταρρυθμίσεις πνεύμα του **Γληνού** θεώρησε ότι όφειλε να συμβάλλει στην ευρύτερη πολιτική αλλαγή στην ελληνική κοινωνία. Θεωρούσε δηλαδή ότι η αλλαγή των ηθών στην ελληνική επαρχία, που είχε επιτευχθεί, άνοιγε διάπλατα τις πύλες για ευρύτερο πολιτικό μετασχηματισμό στον ελλαδικό χώρο. Και ως πρωτοπόρος, οργανωτικός και πειθαρχημένος στη στρατηγική εφαρμογή των στόχων, που κατέστρωνε, προσέφερε στην ελληνική πολιτική ζωή ένα νέο πολιτικό σχέδιο. Όπως ο **Καζαντζάκης** είχε έγκαιρα προβλέψει σε ομιλία του στην Μόσχα κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου τον επικείμενο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, έτσι κι ο **Γληνός** έγκαιρα διείδε από την ίδια περίοδο τη συμπόρευση *Λαϊκού Κόμματος* και *Κόμματος των Φιλελευθέρων* σε στόχους και οράματα για τη νεοελληνική κοινωνία. Η κατοχική και μετακατοχική πολιτική πραγματικότητα δεν τον διέψευσε σ' αυτή του την πολιτική εκτίμηση. Ο ίδιος θεώρησε ότι αυτοί οι στόχοι, μέσα στη λαίλαπα της οικονομικής κρίσης που είχε ξεκινήσει το 1929, ήταν συντηρητικοί, διαιώνιζαν την άνευ όρων παράδοση της χώρας στα Βρετανικά συμφέροντα, που τα εξυπηρετούσε μία οικονομική ελίτ, ελέγχοντας φιλελεύθερες και λαϊκές κυβερνήσεις ή επιβάλλοντας δικτατορίες. Άλλωστε, και οι εκπαιδευτικές του απόψεις συγκρούονταν με τις δυνάμεις αυτές, καθώς στρέφονταν σε ένα αυτόνομο διοικητικά και αποδεδουλευμένο από τον εναγκαλισμό του Κράτους σχολείο, ζητούμενο ακόμα και σήμερα, καθώς προτάσσεται στα εκπαιδευτικά προγράμματα των μεγάλων κομματικών σχηματισμών. Στράφηκε λοιπόν προς πιο αριστερές πολιτικές τοποθετήσεις, για να μπορέσει να δει να συνεχίζονται οι μεταρρυθμίσεις στην ελληνική κοινωνία. Η αριστερή του στροφή, δηλαδή, υπήρξε ικανή και αναγκαία συνθήκη, για να συνεχίσουν οι μεταρρυθμίσεις στην ελληνική κοινωνία και να γίνουν πιο πολιτικές. «*Κάθε σημαντική κοινωνική μεταρρύθμιση, άρα και η εκπαιδευτική, γίνεται με μέσο την πάλη των τάξεων*», διατύπωνε, εγκαινιάζοντας τη δεύτερη φάση καθοριστικής του επιρροής στα ελληνικά κοινωνικά δρώμενα, αυτής που θα την ονομάζαμε «*Εαμικής*».

Σ' αυτή τη β' φάση το 1936 εντάσσεται στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας -και εκλέγεται μάλιστα και βουλευτής Αθηνών- παρά τις δημόσιες και σοβαρές αντιπαραθέσεις με τους πρωτοπόρους του κομμουνιστικού κινήματος στην Ελλάδα κυρίως στο βαθμό εξάρτησης του ΚΚΕ από το ΚΚΣΕ. Μάλιστα, σε μία περίοδο από τις πολλές φυλακίσεις τους, στις φυλακές Ναυπλίου, ήλθε σε επαφή με τους λεγόμενους *Ακροναυπλιώτες* κομμουνιστές, αυτούς που μετά θα πρωτοστατήσουν στον Εμφύλιο Πόλεμο και στον έλεγχο του προοδευτικού κόσμου μέσα από τη δική τους συγκεντρωτική διοίκηση του ΚΚΕ τη δεκαετία 1940-1950⁵. Αυτή η τιμητική για τους

⁵ Γ.Δ. Καρακατσιάνης, *Ο πόλεμος στη Μάνη...*, ό.π., τ. Α'.

κομμουνιστές παρουσία του και η αναγόρευσή του με τον ύψιστο τίτλο του *Ακροναυπλιώτη* (έναντι του οποίου έγινε και απόπειρα δολοφονίας στο «θάλαμο των διανοούμενων») του έδωσε την ευκαιρία να ανελιχθεί στις γραμμές του ΚΚΕ και να γίνει μέλος του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ. Αυτός του ο τίτλος του έδωσε τη δυνατότητα να μπορέσει να επηρεάσει αθόρυβα τις διεργασίες για τις μελλοντικές πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Πολλά στελέχη του ΚΚΕ παραδέχονταν την επιρροή που τους ασκούσε (**Γ. Ζεύγος**, που παραδέχεται τις επιρροές από τις απόψεις του **Γληνού** για τη συμβολή του κατά την ίδρυση της ΠΕΕΑ, **Γ. Ιωαννίδης**, ο οποίος στις «Αναμνήσεις» του αποδέχεται τη συμφωνία του στις απόψεις του **Γληνού** για την ταχύτερη δράση της ΟΠΛΑ στις μεγάλες πόλεις, **Μ. Πορφυρογένης**, ο οποίος αποδέχεται την ηγετική του προσωπικότητα στις πρωτοβουλίες των φυλακισμένων *Ακροναυπλιωτών* στις φυλακές Ναυπλίου το 1937 κ.ά.). Υπήρξε, δύο χρόνια πριν πεθάνει, ο συντάκτης του μανιφέστου «*Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο*», που διαδόθηκε σε όλη την κατεχόμενη Ελλάδα. Ο ίδιος κίνησε τα νήματα, ώστε ο **Γιώργης Σιάντος**, και όλη η ηγεσία του ΚΚΕ, να αποδεχτούν την ανάγκη συνεργασίας με τις «αστικές» για τους κομμουνιστές δημοκρατικές δυνάμεις. Δεν είναι παρακινδυνευμένο να πούμε ότι ως μέλος της Κ. Ε. του ΚΚΕ υπήρξε ο βασικός αθόρυβος κινητήριος σε ατομικό επίπεδο συντελεστής ίδρυσης του ΕΑΜ., των βραχυπρόθεσμων (αντίσταση στην κατοχική κυβέρνηση με κάθε τρόπο, άρνηση συνεργασίας με τον κατακτητή, στιγματισμός των συνεργατών) και μακροπρόθεσμων στόχων του αλλά και της μεθοδολογίας του (ίδρυση της ΟΠΛΑ) Κι εδώ ακριβώς, κυρίες και κύριοι, βρίσκεται και η δεύτερη αθόρυβη, μακροπρόθεσμη, αλλά πολύ καθοριστική επίδραση του **Γληνού** στην ελληνική πολιτική σκηνή.

Για τον **Γληνό** του γήρατος το ΕΑΜ ευαγγελιζόταν έναν κοινωνικό μετασχηματισμό στη μετακατοχική Ελλάδα. Επιθυμούσε μία Ελλάδα περισσότερο πολιτικά αυτόνομη από τον έλεγχο της Βρετανίας (και των ΗΠΑ εν συνεχεία). Κι αυτό, γιατί μόνο με μία τέτοια πολιτική κατεύθυνση διαισθανόταν, τόσο ο **Γληνός** όσο και το ΕΑΜ, ότι θα μπορούσαν να επιτευχθούν ρηξικέλευθοι μετασχηματισμοί στην ελληνική εκπαίδευση και την ελληνική κοινωνία. Κι αυτό το πολιτικό σενάριο, κατά τον πολιτικό **Γληνό**, μπορούσε να πετύχει μόνο με τη δημιουργία μίας ισχυρής κεντροαριστεράς. Αυτό, άλλωστε, ήταν το πνεύμα συνεργασίας ΚΚΕ και δημοκρατικών δυνάμεων, που επανειλημμένα και ανύστακτα υποστήριζε. Αυτή η πολιτική παρακαταθήκη ξεχάστηκε για μία δεκαετία εξαιτίας του σκληρού Εμφύλιου Πολέμου, αλλά άρχισε σιγά-σιγά και δειλά-δειλά να επανέρχεται στην ελληνική κοινωνία μία δεκαπενταετία μετά το 1943 και το θάνατό του. Κι αυτή η πολιτική πρόταση, όταν άρχισε να ωριμάζει ή να αφήνεται να αναπτυχθεί, υπήρξε πραγματικά, όπως μας δείχνουν τα αποχαρακτηρισμένα Αμερικανικά Αρχεία που τα τελευταία χρόνια έχουν ανοίξει και είναι στη διάθεση των ιστορικών⁶, η μοναδική απειλή που διαισθάνονταν οι Η.Π.Α., καθώς ήλεγχαν για πολλές δεκαετίες το ελληνικό πολιτικό και οικονομικό σκηνικό. Ο φόβος π.χ. για επικείμενη συνεργασία *Ένωσης Κέντρου* και ΕΔΑ, οι νόθευτες εκλογές του 1961, η

---

⁶ Ενδεικτικά και μόνο αναφέρω τα δημοσιευμένα Αρχεία του State Department από τον **Σπ. Δράβινα** για τον **Ανδρέα Παπανδρέου**, που βασίζονται στα Αρχεία για την εξωτερική πολιτική των Η. Π.Α. τα έτη 1964-1968, το αποκαλυπτικό Αρχείο του **L. Jonson** στο Austin του Τέξας για την επιρροή του **T. Pappas** στα ελληνικά και αμερικανικά πολιτικά πράγματα αλλά και δημοσιεύσεις όπως αυτή του στρατιωτικού υπεύθυνου στην μεταπολεμική Ελλάδα **J. Nuvein** ή του επικεφαλής του Γραφείου των Ελληνικών Υποθέσεων στο State Department **Richard Barham** την περίοδο 1950-1960.

λεγόμενη *αποστασία* του 1965, η ανησυχία μήπως ο **Ανδρέας Παπανδρέου** θα μπορούσε να συνενώσει *Ένωση Κέντρου* και ΕΔΑ, η χούντα των συνταγματαρχών το 1967, όπως αρχίζουν να αποκαλύπτουν τα Αμερικανικά Αρχεία της εποχής, ήταν εντέλει προσπάθειες απομάκρυνσης από τον ανολοκλήρωτο πολιτικό μετασχηματισμό, που είχε επιχειρηθεί από το μανιφέστο του **Γληνού** για το *Τι είναι και τι επιδιώκει το ΕΑΜ στην ελληνική κοινωνία*.

Αυτή η πολιτική πρωτοβουλία του **Γληνού** με το ΕΑΜ, κυρίες και κύριοι, υπήρξε ζητούμενο και πολιτικό διακύβευμα μέχρι πρόσφατα. Ας πούμε μόνο ότι η εκπαιδευτική πολιτική του ΠΑΣΟΚ από το 1981 και μετά παρέπεμπε συχνά στον **Γληνό**, ενώ ο αρχηγός του, **Ανδρέας Παπανδρέου**, αναζητούσε να ενταχθούν σ' αυτό πρόσωπα εκείνης της Εαμικής Αριστεράς, αναγνωρίζοντας νομικά την Αντίστασή τους ή εισάγοντας το μονοτονικό και την κατάργηση των πνευμάτων στην ελληνική γλώσσα, πράγματα που αποτελούσαν βασικές θέσεις του **Γληνού**. Οι πρόσφατες, άλλωστε, πριν την πρώτη εκλογική του νίκη, προεκλογικές επικλήσεις του ΣΥΡΙΖΑ στο ότι αποτελεί τη συνέχεια του ανεκπλήρωτου πολιτικού εγχειρήματος του ΕΑΜ, καταδεικνύουν την ισχυρή σφραγίδα των πολιτικών στόχων του ΕΑΜ στο θυμικό μερίδας του ελληνικού λαού. Και αυτή τη σφραγίδα, αγαπητές φίλες και αγαπητοί φίλοι, την είχε βάλει από το 1941 η πολιτική διορατικότητα του **Γληνού**, ο οποίος είχε δαισθανθεί και αθόρυβα, αλλά πειθαρχημένα, σταθερά και οργανωτικά, όπως άλλωστε ήξερε ο ίδιος, είχε θέσει ως σχέδιο μελλοντικής εφαρμογής υπόψη της ελληνικής κοινωνίας. Κάπως έτσι καταλήγω στο συμπέρασμα ότι ο **Γληνός**, πράγματι, άλλαξε ως μεταρρυθμιστής και ως άνθρωπος τη νεότερη ελληνική κοινωνία.

ΒΑΣΙΚΗ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Διαβάζω 61 (26 Ιαν. 1983), [αφιέρωμα στο Δημ. Γληνό].

Εθνική Αντίσταση 102, (Απρ.-Ιούν. 1999), [αφιέρωμα στο Δημ. Γληνό],

Φ. Ηλιού, «Εισαγωγικό σημείωμα», στο: Δημ. Γληνού, *Άπαντα*, τ. Α', Αθήνα 1983,

Νέα Κοινωνιολογία 36 (Ανοιξη 2003), [αφιέρωμα στο Δημ. Γληνό],

Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων (ΠΕΦ), *Δημήτρης Γληνός. Αφιέρωμα*, Αθήνα 2016), [αφιέρωμα στο Δημ. Γληνό],

Α. Φραγκουδάκη- Αλ. Δημαράς, *Δημήτριος Γληνός*, Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τ. 3, σ. 176-178.